

STRUCTURI COSMICE ȘI REPERE SOCIALE IN ISTORIA ORAȘULUI - ORAȘUL ȘI NATURA

Arh. Teodor Octavian Gheorghiu

MOTTO:

Orice oraș este orientat și are drept model Ierusalimul ceresc.

Mircea Eliade

Cadru al vieții umane și viața însăși, natura a fost și este încă, privită cu spaimă, neîncredere, ostilitate. Astfel se explică reacția individului și societății care, cu un gest reflex, se situează față de ea într-un raport de beligeranță, neatenuat nici de mișcările "verzi" contemporane. Să nu uităm sloganul "lupta împotriva naturii" sau fundamentala dorință a comunităților urbane de desprindere, de delimitare față de cadrul natural. Culturile sedentare și-au creat treptat modalități directe de izolare, între care, circumscrierea prin mijloace forte a unor spații-cadru ale societății (am numit astfel, în primul rînd, orașul) rămîne cea mai radicală.

De fapt concludentă este circumstanța apariției orașelor doar în anumite momente de maturitate ale istoriei unor zone iar faptul că întreaga civilizație respectivă va fi marcată de existența acestei alcătuirii are iarăși semnificații deosebite. "Omul superior este un animal care construiește orașe" scria Oswald Spengler în 1923.

În cele mai diverse spații geografice și orice moment istoric, cultura urbană s-a dovedit a fi aparte, iar particularitatea s-a manifestat și prin aparentă excludere a naturii din spațiul construit. Zidul de incintă, înafara utilităților evident defensive, a fost privit, în egală măsură, ca simbol al desprinderii față de mediu.

În cele ce urmează, voi încerca să conturez cadrul conceptului de "permeabilitate" a structurilor orășenești, permeabilitate față de acțiunea unor legi sau fenomene care, cu toate reperatele furnizate anterior, nu pot fi considerate artificiale, deci reflex al voinței umane. Prin aceasta s-ar demonstra că, în ciuda amintitului efort de desprindere și control, natură s-a insinuat mai puțin în spațiul propriu-zis al acestui complex și ambițios fruct al umanității mature-orașul- cît în intimile structuri ale sale.

Drept reper al discuției voi scoate în evidență pentru moment, următorul șir de constatări aparent contradictorii:

1-Orașul este considerat ca fiind cea mai concludentă "luare în posesie" a unui spațiu și transformarea lui tipic umană, deci conformă unor legități sociale.

(1)

2- Orașul tradițional și natura sînt considerate ca fiind incompatibile. (2)

3- Cu toate acestea, există realitatea tulburătoare a stabilității structurilor urbane esențiale, repetabilitatea lor periodică în forme asemănătoare, dacă nu identice, (3), fenomen desprins în mod logic de fluctuațiile istoric-social.

Această a treia constatare, paradoxală în raport cu primele două, n-ar fi explicabilă fără a aduce în discuție amintita permeabilitate a orașului față de complexul legilor de esență cosmică. Acestea sînt cele ce oferă stabilitate în contextul în care cele sociale, corespunzătoare unor anumite etape, acoperă perioade limitate de timp și prezintă fluctuații nesesizate decît parțial și nesemnificativ la nivel de ansamblu orășenesc. Se poate vorbi chiar de o anumită atemporalitate a structurilor urbane. Nu a tuturor, evident. Observația este întărită prin relevarea fenomenului contradictoriu al discontinuității istoriei urbane propriu-zise, sau de viață urbană, în contrast cu stabilitatea unor tipologii, repetabile în timpuri și spații fără contacte informaționale, realități ce permit, în fond, desprinderea fenomenului urban de cel social, istoria orașului de cea a societății.

Deja din introducere transpar trei aspecte ale problemei, reprezentînd nivele diferite ale relației oraș-natură:

1. Organizarea spațială interioară
2. Raportul oraș-sit
3. Structura intimă globală.

Primul nivel este lesne de urmărit și analizat.

Există orașe care au permis și permit naturii, de fapt unor mesageri ai ei, să pătrundă în interior. La cele două excepții amintite, adaug modelele orașelor -grădină și modern, ultimul reclamînd, prin calcul, un anumit quantum de spațiu verde schematic și simplist structurat care să contribuie la însănătoșirea alcătuirii sale. Prin aceste rezolvări a fost de altfel și considerat ca revoluționînd conceptul urban.

Al doilea se referă la faptul că, în contextul unor dezvoltări spontane, în general în momentele de început ale unor urbanizări de teritorii, se constată necesitatea adaptării la sit care înseamnă totuși, o conciliere cu cadrul natural. Este o etapă parcursă aproape obligatoriu de orice civilizație și care înseamnă, în fapt, un acordaj superficial la legități naturale. Acest nivel nu funcționează însă în cazul orașelor "de planșetă" indiferente, în general, față de mediu.

Al treilea este subtil și profund. El se relevă doar printr-un raționament indirect și devine concludent avînd drept obiectiv orașele cele mai aparent încărcate cu determinisme sociale: burgul medieval european și amintitele orașe "de planșetă" ale tuturor timpurilor. Realitatea exclusiv minerală a fost

privită ca suprem argument al rupturii față de natură, înțeleasă aici ca viață-vegetație, iar cumularea unor elemente tipic umane: casă, stradă, viață, etc., ca un răspuns fără echivoc și exclusiv dat necesității sociale. Cînd toate acestea au primit organizări rigurose geometrice și controlate spațial, participînd la alcătuirea unui model tipizat, sinteza conceptului de urban, fără concesii făcute sitului, faptul a părut a reprezenta expresia cea mai elocventă a ignorării contextului natural, a naturii. Omul ar fi controlat astfel, perfect o structură adaptată exclusiv aspirațiilor societății. Si totuși realitatea este alta. Sondarea directă a unui asemenea nivel ne este refuzată deocamdată de chiar insuficiența cunoaștere a legilor naturii cărora li se bănuiește, însă, complexitatea și stabilitatea.

Sîntem, apoi, marcați de o la fel de insuficientă preocupare pentru relaționarea structurilor naturale cu unele reflexe ale comportamentului uman, ca și de propriile noastre limite în gîndire.

Unul din repere poate fi raportarea, deja amintită, a stabilității structurilor urbane globale la instabilitatea celor sociale. Se poate întări observînd ca, ori de cîte ori inteligența și sensibilitatea colectivă a fost lăsată liberă să construiască și să organizeze spațiul, a făcut-o ca materializare a unei lecții, învățate cîndva sau a unor teme dobîndite de om în timpuri obscure. Aș vorbi chiar despre existența unei "memorii urbane" ancestrale și colective, sau de concepte purtate de umanitate în subconștient. Se naște astfel un model căruia i-am spus model spontan. (4). Această inteligență sau conștiință colectivă urbană o vîd apropiată de ceea ce filozofia ezoterică și, de ce nu, o anumită literatură vizionară numește inteligența macrocosmică. Coeziunea și modul ei de manifestare se pot doar bănuși, dar sesiza prin efectele deja amintite. Complexitatea modelului este deosebită și încă imposibil de similat artificial, iar stabilitatea poate fi exprimată măcar prin observația că un oraș antic sau, mai ales medieval, se poate locui perfect și azi.

Modelul poate evidenția structuri care reproduc, conștient sau involuntar, alcătuiind macro sau microcosmice, cu nuclee în jurul cărora materia se stratifică și se "mișcă" după legi, ce amintesc de astrofizică sau mecanica cuantică, altele care sugerează organizarea ființelor vii, o manifestare generală a noțiunii de echilibru, caracterul permanent convergent al fenomenelor tranzitorii spre stări cvasi optime și cvasi stabile, o relație firească și complexă între formă și funcție.

Apoi, care ar trebui să fie semnificația relației pentru un timp îndelungat obligatorie între oraș și religie ca intermediară a forțelor cosmice, sau, mai direct, între oraș și cosmos, alta decît necesitatea aplicării sau rememorării unor practici care confereau așezărilor viabilitate. Materializarea centrului, orientarea cardinală a unor trasee sau legături cu exteriorul, semnificațiile, puternic resimțită de comunități, ale zonelor de tranziție către spațiul înconjurător sînt elemente ale unei receptări de informație ancestrală care a funcționat pînă la un

moment dat și se adaugă ritualurilor religioase de fundare sau organizare spațială. Sînt convins că anumite geometrii ai orașelor urbane tradiționale au explicații precise și în acest sens, rețeaua stradală reprezintă materializarea unui text al inițierii similar cu cel conținut de un templu antic sau o catedrală gotică.

Aparent în opoziție, modelul dirijat, amintit anterior, ca manifestare a unei puteri centrale urbanizatoare, ia naștere prin sintetizarea datelor despre oraș de care se dispune la un moment dat. Acestea se dovedesc a fi periodice și unitare. Proba cea mai concludentă o constituie rezultatul însuși și pentru aceasta trebuie comparate produse ale imperiului babilonian cu cele antice indiene, hitite sau egiptene, apoi cu cele arhaice grecești sau etrusce, cu cele romane, medievale din orice zonă a Europei, renascentiste sau baroce, pînă la unele produse ale lui Corbusier. Izvorul este, cert, același, iar oamenii, în ciuda drumului precurs și a nivelului atins se reîntorc periodic în aceleași orașe. Faptul că cele două modele coexistă și se tolerează în aproape toate așezările umane întărește convingerea unui demers bazat pe o aceeași rețea de legi, doar că pe măsură ce modelul orășenesc parcurge un drum ascendent către sintetic sau simbolic, sfidînd aparent natura, reperatele cosmice trebuie căutate la nivele corespunzătoare, progresiv mai profunde. Este o urmărire care înseamnă în fond redobîndirea conștiinței și poate dura o eternitate dar este sigur că s-a pornit de la un moment de cunoaștere de absorbție masivă de informație, urmat, probabil, printr-un accident, de pierderea memoriei sau obișnuințelor căpătate în care, la un moment dat, s-a pierdut sensul...gestul a devenit, apoi, reflex.

Ce posedăm, totuși, pentru a ne apropia obiectivul, dacă nu orașul însuși? Testarea invariantelor care îl alcătuiesc, coroborată cu cîștigul realizat prin investigarea naturii pot tînde către domeniul comun așteptat. Oricum, conștientizînd, măcar principial, nivelul cosmic al structurilor urbane, se pot deschide noi perspective ale studiului. De pildă, poate fi explicată, astfel, invarianta agresivitate primitivă și barbară față de oraș, simțit, mai mult decît adăpostul unei culturi superioare sau o atracție pentru jaf, ca acumulare de informație care conferă, în sine, forța. Ca și inocularea automată cu germenele acestei organizări spațialele suferită de majoritatea agresorilor, la rîndul lor deveniți purtători, de la un moment dat, ai informației pe care o doreau distrusă. Se poate explica perenitatea conștiinței particularității societății orășenești, distinctă de orice altă organizare artificială. Devine plauzibil refuzul spontan al societății față de efemerul model urban modern, singurul, poate, care a încercat, printr-un efort de desprindere, eludarea tradiției, negarea unor legi naturale.

Sau se poate conștientiza, în ultimă instanță, destrămarea, limitelor aparente și crezute fundamentale între oraș și natură, pentru că, la urma urmelor, zidul de incintă izolează orașul în același mod în care insula este separată de restul spațiului, atît timp cît structurile sînt identice.

Pînă la declanșarea unei investigații concertate, rămîne constatarea încurajatoare că omul și una din esențialele componente ale culturii sale- orașul -manifestă, încă, o nebănuită dependență față de natură.

NOTE:

1. Există în acest sens tendința de tipologizare istorică sau socio-, istorică a orașelor, care ar urma-o pe cea istorică- stilistică generală: orașul antic, medieval, renescentist, baroc, etc., fapt care leagă orașul de mutații ale civilizației.

2. În ciuda caracterului preponderent "mineral" al teritoriului orășenesc, în special european, există cîteva excepții: Orașul românesc extracarpatic, cel balcanic și altele. Concludent este faptul că tocmai acestora și în bună măsură din acest motiv, li se refuză includerea în categoria urbană.

3. În afara unei organizări spontane (menținute pe arii foarte întinse și în ciuda colapsurilor) în care doar rostul unor elemente și nu natura lor se modifică în funcție de momentul istoric, există modele urbane simbolice, ideale, sintetice, care apar brusc și se pot materializa în conjuncturi diferite dar care au drept numitor comun voința concentrată a umanității de a construi orașe rapid și eficiente, de a "urbaniza", astfel spus, teritoriul. Constatarea se extinde și asupra lor.

4. T.O. Gheorghiu, în "Arhitectura", 1988, "Arhitectura" 3, 1988, și idem, în "Studii și cercetări de istorie veche și arheologie", 2, 1990.

LES STRUCTURES COSMIQUES ET LES REPERES SOCIAUX DANS L HISTOIRE DE LA VILLE. LA VILE ET LA NATURE.

(Resume)

arh. Tudor Octavian Gheorghiu

La nature, cadre de la vie humaine, a ete conue avec mefiance et hostilitee.

La reaction d'individu et de la societe a ete un partage entre la ville e la nature.

Depuis longtemps a existe une exlusion apparence entre la nature et l'espace construit. Mais il peut parler d'une permeabilitee entre lesx limites de la ville e de la nature.

On peut distinguer trois niveaux en relation ville- la nature:

- a) l'organisation spatiale interieure*
- b) le rapport la ville-sit*
- c) la structure interieur globale*

La conclusion qui s'impose est que l'homme et l'une de l'aspect de la culture-la ville-sont dependents de nature.